

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«НАЦІОНАЛЬНИЙ ГІРНИЧИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

Г.К. Швидько

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ
З ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ»

Методичні рекомендації
для студентів II курсу юридичного факультету

Дніпро
2017

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«НАЦІОНАЛЬНИЙ ГІРНИЧИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра історії та політичної теорії

Г.К. Швидько

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ
З ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ»

Методичні рекомендації
для студентів II курсу юридичного факультету

Дніпро
НГУ
2017

Швидько Г.К. Практичні заняття з дисципліни «Історія держави і права України» : методичні рекомендації для студентів II курсу юридичного факультету / Г.К. Швидько ; М-во освіти і науки України, Нац. гірн. ун-т. – Дніпро : НГУ, 2017. – 40 с.

Автор – Г.К. Швидько, д-р іст. наук, проф.

Затверджено до видання редакційною радою Державного ВНЗ «НГУ» (протокол № 1 від 24.01.2017) за поданням кафедри історії та політичної теорії (протокол № 8 від 27.12.2016).

Подано юридичні акти різних етапів розвитку держави і права України для вивчення студентами 2-го курсу на практичних заняттях. У цьому випуску методичних рекомендацій вміщено витяги з документів, які вивчаються в 4-х темах: «Конституція Пилипа Орлика 1710 р.», «Права, за якими судиться малоросійський народ. (Кодекс 1743 р.)», «Реформи 60 – 70-х років XIX ст.», а також «Законодавчі акти України часів національно-визвольних змагань (1917 – 1920 рр.)».

Відповідальний за випуск завідувач кафедри історії та політичної теорії
Г.Л. Первий, канд. іст. наук, доц.

Зміст

стор.

Вступ.....	4
КОНСТИТУЦІЯ ПИЛИПА ОРЛИКА 1710 року.....	5
ПРАВА, ЗА ЯКИМИ СУДИТЬСЯ МАЛОРОСІЙСЬКИЙ НАРОД (Кодекс 1743 р.)	13
РЕФОРМИ 60 - 70-х рр. ХІХ ст.....	19
ЦАРСЬКИЙ МАНІФЕСТ 19 ЛЮТОГО 1861 р. ПРО СКАСУВАННЯ КРІПОСНОГО ПРАВА (Витяги).....	20
ПОЛОЖЕННЯ ПРО ЗЕМСТВА від 1 січня 1864 р. (Витяги).....	22
СУДОВИЙ СТАТУТ 1864 р. (Витяги).....	25
СТАТУТ КАРНОГО СУДОЧИНСТВА 1864 р. (Витяги).....	27
СТАТУТ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА 1864 р. (Витяги).....	28
ЗАКОНОДАВЧІ АКТИ УКРАЇНИ ЧАСІВ НАЦІОНАЛЬНО- ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ (1917-1920 рр.).....	30
I УНІВЕРСАЛ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ (17 червня 1917 року).....	30
II УНІВЕРСАЛ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ (3 липня 1917 року).....	32
ТИМЧАСОВА ІНСТРУКЦІЯ ТИМЧАСОВОГО УРЯДУ ГЕНЕРАЛЬНОМУ СЕКРЕТАРІАТОВІ УКРАЇНИ (4 серпня 1917 року).....	33
III УНІВЕРСАЛ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ. (7 листопада 1917 р.)	34
IV УНІВЕРСАЛ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ (9 січня 1918 р.)	35
ГРАМОТА ГЕТЬМАНА П.СКОРОПАДСЬКОГО ДО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ (29 квітня 1918 року)	37
ТИМЧАСОВИЙ ОСНОВНИЙ ЗАКОН ПРО ДЕРЖАВНУ САМОСТІЙНІСТЬ ЗАХІДНО- УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ (13 листопада 1918 р.).....	38
УНІВЕРСАЛ ДИРЕКТОРІЇ УНР У ЗВ'ЯЗКУ З АКТОМ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ (22 січня 1919 року в Києві)	39

Вступ

В методичному посібнику вміщено законодавчі акти та інші історичні джерела, які, по-перше, відображають розвиток та особливості державного устрою, суду і судочинства на українських землях, по-друге, є найважливішими, етапними, які принципово відрізняли кожен наступний етап цього розвитку від попереднього. Загалом, ці історико-правові джерела, вивчення яких передбачене програмою дисципліни «Історія держави і права України» для другого курсу юридичного факультету, охоплюють період від XVIII до XX ст. включно. Звертаємо увагу, що цей великий хронологічний відрізок часу починається від серйозних змін, що відбулися в Українській козацькій державі (Гетьманщині) у першій чверті XVIII ст., коли під час Північної війни Росії зі Швецією частина козаків з Гетьманщини та Запорозької Січі опинилася в еміграції, а обрання гетьмана на Гетьманщині цілком залежало від волі царя, коли після смерті І.І.Скоропадського царизм перший раз ліквідував гетьманство і впровадив І-шу Малоросійську колегію, до значних політичних потрясінь першої чверті XX століття, коли була здійснена чергова спроба відродити українську державність.

Тут деякі юридичні акти подані у перекладі сучасною українською мовою, з доданими до них деякими питаннями та примітками з метою полегшити студенту самостійну роботу над ними. Оригінальні тексти цих юридичних джерел можна знайти в хрестоматії (Історія держави і права України. Хрестоматія для студентів юридичних факультетів вищих навчальних закладів України / Укладач Г.К. Швидько. – Дн.: Дніпрокнига, 2003. – 344 с.), яка є в методичному кабінеті (корп. 1., кімн. 62) кафедри історії та політичної теорії. В хрестоматії вказана і рекомендована література до кожної теми.

Тема 1. КОНСТИТУЦІЯ ПИЛИПА ОРЛИКА 1710 року

(“Пакти й конституції законів та вільностей Війська Запорозького між ясновельможним паном Пилипом Орликом, новообраним Гетьманом Війська Запорозького, та між страшною, полковниками, а також названим Військом Запорозьким, прийняті публічно ухвалою обох сторін і підтвержені на вільних виборах встановленою присягою названим ясновельможним гетьманом, року Божого 1710, квітня 5, при Бендерах”)

Поява Конституції 1710 р. була спричинена як внутрішнім розвитком Української козацької держави, так і подіями 1708 - 1709 рр. Це був час, коли сформувався потужний прошарок знатного військового товариства, який прагнув обмежити гетьманську владу і посилити свій вплив у державі. Зростання старшинського землеволодіння було причиною переходів селян, міщан і простих козаків на Запорозьку Січ і збільшення кількості запорожців. Проблеми запорозьких козаків відобразилися в тексті Конституції, як і обмеження гетьманської влади підвищенням ролі козацької старшини.

Після Полтавської битви 1709 р. частина старшини і козаків Гетьманщини на чолі з гетьманом І.Мазепою, а також запорозькі козаки на чолі з кошовим отаманом Костем Гордієнком опинилися в еміграції (в Бендерах на Придністров'ї).

Після смерті І.Мазепи на козацькій раді гетьманом був обраний генеральний писар Пилип Орлик – людина високої освіти і енергії. Він був автором ухваленої на раді Конституції, тобто, пунктів угоди, які передбачали відродження на Гетьманщині державного життя під протекторатом Швеції, яка не мала з Гетьманщиною спільного кордону, що давало козакам надію на фактичну суверенність їхньої держави. Джерелами права для Конституції стали існуючий устрій Запорозької Січі й Гетьманщини, а також демократичні ідеї, що тоді набували поширення в західноєвропейських країнах.

Текст	Примітка
[Преамбула] ... Народ козацький, що доти перебував під тяжким польським ярмом, прагнучи відновити колишню свободу, постав за віру православну, за закони батьківщини і старі вольності під проводом палкого борця, найвідданішого керманича вічної пам'яті Богдана Хмельницького, який за допомогою самого Бога... збройно звільнив від польського рабства Військо Запорозьке і пригноблений народ руський цілком	Зверніть увагу: автор у преамбулі утверджує думку про давність державного життя українців («народу козацького») та їх право на окремішне існування.

добровільно віддав і себе, і народ Царству Московському, сподіваючись на те, що вони, будучи самі такого ж обряду, як і ми, дотримуватимуться своїх зобов'язань згідно з прийнятими пактами і конституціями, скріпленими присягою, і що воно назавжди збереже Військо Запорозьке і вільний народ Руський під його протекцію при непорушних правах та вольностях.

...Після смерті вищеназваного Богдана Хмельницького, що благочестиво почив, Московське Царство виявило намір, дошукуючись багатьох засобів позбавити Військо Запорозьке його вільностей, підтверджених власною присягою, привести його до остаточного знищення і надіти рабське ярмо на вільний народ, який ніколи не дозволяв себе завоювати силою зброї...

Царство Московське, прагнучи втілити свої нечестиві наміри за допомогою сили і платячи нам злом за добро, замість вдячності й справедливої шани за таку велику й вірну службу, за наші військові втрати, що довели нас до нового розорення, за незліченні героїчні подвиги і криваві ратні труди, вирішило перетворити козаків на регулярну армію, підкорити своїй владі міста, скасувати права і вольності, викоринити Військо Запорозьке, що перебуває у пониззі Дніпра, і навіки стерти його ім'я. Усе це було очевидним, і нині існують докази цього, документально підтверджені.

...А далі всі одностайно, разом із старшинами та урядниками, що були посланці від Війська Запорозького січового, за стародавніми звичаями обрали вільним голосуванням на гетьманства пана Пилипа Орлика, гідного гетьманської посади і здатного з Божою поміччю при підтримці його священної королівської величності короля Швеції, глибоко розуміючи стан речей і маючи досвід, взяти на себе у загрозливих і тривожних обставинах теперішнього часу цей тяжкий і

Згадайте основні положення українсько-московського договору («Березневі статті 1654 р.»)

Які історичні факти можна назвати як докази до висловлених тут звинувачень?

З'ясуйте, хто такий Пилип Орлик (походження, освіта, державна служба, старшинське оточення)?

небезпечний гетьманський тягар, перейнятися пильною турботою про потреби батьківщини, обмірковувати, керувати й вирішувати те, що потребує вирішення.

...Щоб здійснити таку важливу справу, як виправлення і піднесення своїх порушених прав та вольностей в особливо зручний час, коли згадане Військо Запорозьке знайшло собі захист не деінде, а під опікою його Священної Королівської Величності короля Швеції, і тепер твердо й без вагань її визнає, ми уклали угоду з паном Пилипом Орликом, новообраним гетьманом, і ухвалили, щоб не тільки його ясновельможність у щасливі дні свого гетьманства стежив за виконанням пактів і конституцій, викладених нижче в пунктах і підтверджених його присягою, але щоб цього незмінно дотримувалися також і наступні гетьмани Війська Запорозького.

1

...А задля більшого авторитету першого в Малій Русі Київського митрополичого престолу і для зручнішого керівництва духовними справами згаданий ясновельможний гетьман, коли наша батьківщина буде звільнена від московського ярма, мусить сприяти поверненню її у підпорядкування первісній екзаршій владі Константинопольського апостольського престолу, щоб таким чином відновити зв'язок і послушницьку належність нашої батьківщини до вищеназваного Константинопольського апостольського престолу, удостоєного євангельською проповіддю нести світло і утверджуватися у Святій Вселенській Вірі.

2

Подібно до того, як будь-яка держава існує і міцніє завдяки недоторканості кордонів, так і наша батьківщина, Мала Русь, нехай лишається у своїх кордонах, затверджених угодами Речі Посполитої, славетної Порти Оттоманської і Московського Царства, зокрема тих, що по річці Случ, які визнані

Чи були у козаків правові підстави шукати протекції у шведського короля?

Чому ця проблема була актуальною для козаків?

З якою подією зв'язаний зміст цього пункту?

В якому ранішому документі були визначені кордони України?

за правління Богдана Хмельницького як володіння гетьмана і Війська Запорозького, згаданою польською Річчю Посполитою і навічно встановлені та підтвержені силою договорів...

3

...Нехай ясновельможний гетьман, наскільки це можливо, дбає через послів перед найяснішим ханом про відновлення давнього братерства з Кримським ханством для воєнного союзу і скріплення вічної дружби, щоб надалі сусідні землі, зауваживши це, не пробували зухвалим нападом у спину підкорити собі Україну і, навпаки, – самі не боялися нападу.

...Після завершення війни ..., аби він [гетьман] разом із жаданим миром за нашими молитвами зміг повернути у своє володіння гетьманську резиденцію, тоді нехай він усіма силами і ревним старанням прагне і вважає своїм службовим обов'язком дбати, щоб з нашого боку не порушувався і ніяким чином не погіршувався стійкий союз і братерство з Кримським ханством своєвільними нападами порушників, які не соромляться, погрявши в гріхах, не тільки ламати права сусідства і дружби, а й розривати мирні угоди.

4

...Московське царство вдалося до різних засобів, щоб його [Запорожжя] пригнобити й пограбувати, та почало споруджувати у його володіннях і власних землях то Самарські укріплення, то фортецю, розташовану на Дніпрі, що стало перешкодою у рибних ловах та полюванні згаданому Війську Запорозькому і завдавали йому збитків, кривди та несправедливого гноблення. Нарешті, була перетворена на руїну столиця Війська – Січ...

...Гетьман повинен під час мирних переговорів... подбати про такі сприятливі умови миру, за якими б Дніпро і землі Війська Запорозького були звільнені від московських укріплень і фортець та

Яке місце у всіх договірних статтях, починаючи від «Березневих статей 1654 р.», займало питання про відносини Гетьманщини з Кримом?

Яку роль у підтримці запорожцями дій гетьмана І. Мазепи відіграла невирішеність питання про фортеці та поселення при них на кордонах Запорозької Січі?

повернені у попередню власність згаданого Війська, і щоб надалі там не створювали ніяких міст та сіл із оговореним терміном слобід і ніяким чином не спустошували володінь Війська Запорозького.

5

...Гетьман повинен подбати про повернення Низовому Війську Запорозькому згаданого міста Терехтемирова з усіма прилеглими землями і з переправою через Дніпро, ... а також Кодацьку фортецю з усіма прилеглими землями... у відповідності з давніми законами і привілеями, залишити у володінні Війська Запорозького, не дозволяючи вільного лову риби в Дніпрі від Переволочної до його нижньої течії нікому з найзнатніших людей духовного або світського звання.

6

...Отож ми, старшина, кошовий отаман і все Військо Запорозьке, укладаємо договір з ясновельможним гетьманом і постановляємо в акті обрання його Ясновельможності навечно зберігати у Війську Запорозькому такий звичай, щоб у нашій батьківщині першість належала генеральній старшини як з огляду на її високі посади, так і у зв'язку з постійним перебуванням при гетьмані. Після неї у звичному порядку мають бути вшановані цивільні полковники, подібні за характером обов'язків до радників. Окрім того, від кожного полку мають бути обрані за згодою гетьмана декілька знатних, досвідчених і вельми заслужених мужів для входження до публічної ради. Цій генеральній старшині, полковникам і генеральним радникам належить давати поради теперішньому ясновельможному гетьману і його наступникам у всіх публічних справах. Без їхнього попереднього рішення і згоди, на власний розсуд гетьмана нічого не має ні починатися, ні вирішуватися, ні здійснюватися. Через це вже

А коли ці володіння були надані Запорозькому війську?

Зверніть увагу: в пунктах 6-11 викладені основні принципи структури та діяльності органів влади, адміністративного управління та суду.

тепер, при обрання гетьмана, за одностайною ухвалою встановлюються три Генеральні Ради, які щороку збиратимуться у гетьманській резиденції: перша – на свято Різдва Христового, друга – на Великдень, третя – на Покрову Пресвятої Богородиці.

На ці ради мають з'являтися згідно з наказом гетьмана і згідно з законним обов'язком не лише полковники зі своїми урядовцями і сотниками, не тільки генеральні радники від усіх полків, але й послы від Низового Війська Запорозького для слухання й обговорення справ, щоб взяти активну участь, під жодним приводом не ухилятися від призначеного часу.

...Якщо буде помічено щодо ясновельможного гетьмана щось супротивне справедливості й таке, що... завдає шкоди вільностям і небезпечно для батьківщини, тоді старшина, полковники і радники можуть скористатися ..., щоб публічно на раді висловити докір його ясновельможності, вимагаючи звіту щодо порушення звичаїв і вільностей батьківщини, однак без лихослів'я і без найменшої шкоди високій гетьманській честі...

7

Якщо хтось... чинить злочин, що шкодить гетьманській честі, виявиться винним через нечестивий умисел або випадково, у такому разі винуватців не повинен карати сам ясновельможний гетьман із власної волі і помсти, але таке правопорушення – і умисне, і випадкове – має підпадати [розгляду] Генерального суду.

8

Згадана генеральна старшина, яка постійно знаходиться при гетьмані, повинна доповідати ясновельможному гетьману про всі публічні справи, якими вона відає. І донесення не повинні прийматися через посередництво наближених особистих слуг гетьмана, котрих не слід залучати до участі в будь-яких законодавчих, управлінських

Чим мала відрізнятися Генеральна рада, створена за Конституцією 1710 р., від існуючих Генеральної ради на Січі і від Генеральної ради Гетьманщини?

Зверніть увагу на запобіжник узурпації влади гетьмана. А за козацьким правом, взагалі, можлива була така узурпація?

Який крок у розвитку української державності міститься у цьому пункті?

В чому значення даної законодавчої норми?

і військових справах, відсторонили їх від посольств, а ще більше – від громадських [доручень].

9

...Належить на розсуд гетьмана за публічної згоди обрати Генерального скарбника, чоловіка знатного, заслуженого, заможного і правдивого, який би взяв під свою опіку державну скарбницю, відав би млинами і всіма прибутками і дбав би про них не для власної, а для загальної потреби, враховуючи думку гетьмана. А сам ясновельможний гетьман не повинен ніяким чином поширювати своє право обертати їх на власну користь, обмежуючись своєю часткою прибутків, визначених на гетьманську булаву і особу...

При цьому повинен бути обраний не тільки Скарбник, що перебуває при гетьмані й постійно знаходиться у столиці, але також одночасно слід обрати у кожному полку двох присяжних скарбника, знатних і заможних, затверджених спільною ухвалою обох станів: козаків і простого люду. Вони мусять знати і прибутки полку від приватних осіб, публічні податки, й зобов'язані опікуватися видатками, щороку складаючи звіти про своє управління.

10

...Оскільки ж усі тягарі і здириства нещасного простолюду беруть свій початок із підкупу за сприяння особам, що просять і домагаються судових посад, ... суворо постановляємо, що ясновельможний гетьман не надаватиме нікому ніяких урядів ані почестей, керуючись якоюсь попередньою оцінкою вартості полковницьких чи інших козацьких та цивільних посад, і не нав'язуватиме на них нікого силоміць. Але завжди як козацькі, так і цивільні урядники, а особливо полковники, повинні обиратися вільним волевиявленням і голосуванням, і після виборів затверджуватися гетьманською владою...

Зверніть увагу: вперше розмежовується державна казна і казна очільника держави.

Які методи боротьби з хабарництвом і корупцією передбачала Конституція?

11

Встановлюється і оголошується непорушним, що вдови козаків, діти-сироти, козацькі господарства і жінки, чоловіки яких знаходяться на війні або на якихось військових службах, не притягатимуться до жодних обов'язкових для простолюду загальних повинностей і не будуть обтяжені сплатою податків.

12

...Нехай буде призначена і через спеціально визначених комісарів здійснена ревізія усіх видів публічних і приватних володінь і за високим рішенням Генеральної Ради у присутності гетьмана нехай буде ухвалено урочисто і непорушно: кому належить згідно з законом, а кому не належить користуватися правом володіння публічним маєтками, і які саме належить виконувати повинності підданам...

13

Силою цього виборчого акту ухвалюється, щоб столичне місто Русі Київ та інші міста України зберігали недоторканими й непорушними всі свої справедливо отримані права та привілеї й не повинні у відповідний час обов'язково підтверджуватися гетьманською владою.

14

З-поміж інших різного роду тягарів, якими обтяжуються й рядові козаки на нашій українській землі, найбільш прикрою і тяжкою для народу є та, що зв'язана з пересуванням приїжджаючих, від'їжджаючих і подорожуючих відповідно до офіційної, санкціонованої законом підводної повинності на користь почесних осіб та їх супроводу, якій підпадають нещасний простолюди і рядові козаки... А особливо ясновельможний гетьман виявлятиме благодатну турботу про стягнення публічної підводної повинності на користь почесних осіб та їх супроводу,

В чому полягає значення цієї законодавчої норми?

В чому полягає важливість обліку державної власності?

Яким формально був статус міст, про які йдеться?

Що таке «підводна повинність»?

<p>встановлюючи її такою, якою вона є в зарубіжних країнах, де вона ніколи не буває настільки безбожно обтяжливою для народу...</p>	
<p>15</p>	
<p>...Стації мають бути всюди ліквідовані і повністю скасовані...</p>	<p>З'ясуйте, що таке «стація»?</p>
<p>16</p>	
<p>...Відкупники мита та інші заступники повинні стягати на користь державної скарбниці платню за ввіз і вивіз лише тих товарів і в такому обсязі, який вказаний в універсалах, не стягаючи з купців взагалі нічого зайвого...</p>	<p>Чому «відкупи мита» були тягарем для народу?</p>

**Тема 2. ПРАВА, ЗА ЯКИМИ СУДИТЬСЯ МАЛОРОСІЙСЬКИЙ НАРОД
(Кодекс 1743 р.)
(Витяги)**

Кодекс прав 1743 р. під назвою «Права, за якими судиться малоросійський народ», був наслідком 15-річної діяльності кодифікаційної комісії, в роботі якої протягом цього періоду взяли участь загалом 70 кваліфікованих правників, в тому числі з західноєвропейською університетською освітою. Необхідність як у впорядкуванні норм права, так і в перекладі їх російською мовою пояснюється наступними обставинами. Розвиток суспільних і, особливо, поземельних відносин в Українській козацькій державі (Гетьманщині), удосконалення цивільного і кримінального права та збільшення кількості судових справ вимагали упорядкування на той час діючих в Гетьманщині законів, які часто суперечили один одному, що призводило до зловживань у судах. Збірники діючих норм права (Литовського Статуту, Саксонського Зерцала та Магдебурзького права, а також законодавчих актів уряду Гетьманщини) переважно були написані латинською та польською мовами, користування якими вимагало високої освіченості. Крім того, з середини XVII ст. в Гетьманщині польська мова незабаром вийшла із народного вжитку. У 1720 р. цар Петро I видав указ про запровадження у діловодстві всіх адміністративних і судових установ Гетьманщини російської мови, щоб полегшити російським офіцерам, що перебували з військами в українських містах, контроль за місцевими чиновниками і суддями.

В «Рішительних пунктах» Верховної Таємної Ради Росії, даних новообраному гетьману Данилові Апостолу у 1728 р., було поставлене завдання кодифікувати діюче на Гетьманщині право і перевести його на російську мову.

Підготовлений Кодекс не був санкціонований царською владою, бо після смерті Д.Апостола у 1734 р. замість гетьманства було впроваджено Міністерське Правління (по суті, російський орган влади) і взагалі йшлося про повну ліквідацію автономії з часом. Але під впливом ряду обставин у 1750 р. гетьманство було відновлене, і за гетьмана Кирила Розумовського кодифікаційна робота була продовжена, а також відбулася реформа судів. Однак незабаром автономія і особливості устрою Гетьманщини були ліквідовані.

Кодекс 1743 р. – дуже досконалий збірник юридичних норм. Він складається з преамбули, 30-ти розділів, що поділяються на 531 артикул і 1714 пунктів, а також інструкції для користування текстом і алфавітного реєстру.

“Права, за якими судяться малоросійський народ” були відкриті відомим українським дослідником історії права, професором Київського університету О.Ф. Кістяківським у 1874 р. Перевидені Інститутом держави і права ім. В.І. Корецького та Інститутом української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України у 1997 р.

Текст	Примітка
<p style="text-align: center;">Розділ І</p> <p style="text-align: center;">Про силу і важливість прав малоросійських</p> <p style="text-align: center;">Артикул І</p> <p><i>Права малоросійські від всепресвітлих всеросійських монархів тутішньому народу підтверджені, силу і важливість мають таку, що ними як малоросіяни, так і в Малій Росії всі власники і іноземці і прибульці повинні судитися.</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Про природжених малоросіян. 2. Про тих, хто в Малій Росії має якусь власність, та проживаючих в ній іноземців, а також і прибулих іноземців. <p style="text-align: center;">Пункт І</p> <p><i>Будь-якого чину і стану, не виключаючи нікого, від вищих до нижніх, духовного і мирського, військового і цивільного, малоросійські</i></p>	<p>Зверніть увагу: спочатку йде змістовна назва артикулу, а потім заголовки пунктів.</p>

обивателі* і весь без виключення малоросійський народ за артикулами, в цьому праві написаними, у всіх справах суд і розправу** чинити і одному праву у всьому підкорятися повинні.

(На полі проти статті позначено: Книга Статут, розд. 1. арт. 1, пар. 1).

Пункт 2

Так же і ті, які хоч і не є місцевими жителями, але будь-якими маєтностями володіють, і ті з іноземців, які в Малій Росії живуть, та й приїжджі закордонні різного звання люди, у всіх підпадаючих суду і розправі справах, однаково з місцевими обивателями, цим же правом повинні судитися.

(На полі позначено: Той же Статут, розд. і арт. 1, пар. 2, по силі указу з додатками).

Розділ XXVI

Про магістрат, або уряд міський привілейованих і менших міст, про суди їхні міські і про інші посади

Артикул I

Про магістрат привілейованих і уряд непривілейованих міст

1. З яких людей складається магістрат, і з яких людей обираються члени уряду непривілейованих міст.
2. Яким урядникам також належить бути при магістратах і ратуша.

Пункт 1

В кожному привілейованому місті магістрат складається з таких членів: вїйт, бурмистри, райці і лавники, і вони повинні обиратися з міщан знатних, постійних жителів, совісних, розсудних, порядних, вчених (де це можливо), законнонароджених, знаючих право, не молодших 25-ти і не старших 70-ти років, не надміру багатих, які звикли утискувати громаду, і

* жителі

** згадайте, що в судочинстві в XI – XVII ст. означало поняття «розправа»?

Зауважте, на які джерела є посилання під кожним пунктом.

Визначте склад магістрату та порядок обрання до нього.

не дуже бідних, які служать через бідність, а судити не здатні, а середніх і не жадних, не лихварів, не прелюбодіїв, не іновірців і не іноземців, а місцевих, у всьому гідних і ні в чому не підозрених. Обрання ж те повинно бути в звичайний час при зібранні всіх міщан, також цехових людей* і всього поспільства вільними їх голосами.

Так же обирати урядників в ратушах непривілейованих міст, в тих ратушах повинні бути один вїйт і три бурмистри.

*(На полі записано: Книга Порядок, частина I** ...)*

Пункт 2

При тих же магістратах і ратушах належить бути й іншим урядникам, а саме: писарю, межових справ комісару чи межовщику і підмежовщику, городничому, возному одному або двом, через яких всілякі позовні й інші листи та інші доручені їм справи відправляються. А обирати урядниками із таких же вищеозначених гідних людей, а після обрання всі названі члени магістратів і ратуш повинні присягнути про чесне виконання своїх обов'язків за формою, як про присягу суддів та інших судових осіб цього права говориться в розділі 7.

(На полі: Статут, розд. 9, арт. 1; розд. 4, арт. 8).

Артикул 2

Про суд магістратський, або міський.

1. Суд міський із кількох членів складається і як має відбуватися.
2. Про купчі та інші записи в магістраті і в ратушах.
3. У яких справах відбувається суд і в святкові дні.
4. В які години магістратські і ратушні урядники судові та інші справи вирішують.

* тобто ремісників

Порівняйте склад ратуші зі складом магістрату

** посилання на редакцію збірників магдебурзького права.

Допоміжний апарат управління в магістратах і ратушах.

<p>5. Апеляція від магістрату і ратуші у вищий суд вільна.</p> <p>6. Якщо комусь нанесена образа від вйта чи інших урядників і, навпаки, якщо їх хто образить.</p> <p style="text-align: center;">Пункт 1</p> <p>В магістратському суді належить засідати вйту та іншим, у першому артикулі цього розділу названим особам, в повному їх складі чи в неповному, але не менше 5-ти осіб у магістраті, а в ратуші не менше 3-х осіб. Суд же той відбувати їм щоденно, крім святкових і урочистих днів, у всіх кримінальних і чолобитних* справах, у відповідності з правовим порядком і формулювати рішення і вирок тільки згідно з артикулами цього права, а не з власного міркування чи домовленостей; в кримінальних же справах за своїм рішенням визначеного для злочинця покарання не виконувати, а передавати справу на розгляд і конфірмацію до вищого суду, в залежності від підпорядкованості магістрату.</p> <p style="text-align: center;"><i>(На полі: Книга Порядок, част. 2...)</i></p> <p style="text-align: center;">Пункт 2</p> <p>В кожному магістраті і ратуші повинні бути книги: 1) протоколу вхідних і вихідних листів; 2) декретів, вироків і “мнєній” в справах по чолобитних; 3) різних протестів; 4) високомонарших грамот, привілеїв, купчих записів, тестаментів,* контрактів, боргових розписок та інших нових і старих кріпостей у будь-яких угодах; 5) особливо мати чорні книги;** із них в кожна книгу що виписувати і з яких виписки давати, – і в тому діяти за артикулами цього права. Все те здійснювати урядникам спільно в магістраті і в ратуші, а не в приватних домах чи в інших не відповідних місцях.</p> <p style="text-align: center;"><i>На полі: Статут, розд. 14, арт. 8, нар. 1 і 2)</i></p>	<p>склад суду</p> <p>* справах, викладених у скаргах (чолобитних) громадян.</p> <p>Визначення порядку судових дій.</p> <p>Обов'язкові вимоги до діловодства.</p> <p>* заповітів</p> <p>** тобто чернетки</p>
---	--

Пункт 3

В тому ж магістратському міському суді урядники можуть засідати і в неділю, святкові і високоурочисті дні, для розгляду найважливіших і невідкладних справ; а для різних випадків повинні вони, міські урядники, між собою визначити порядок чергування щоденно в судовому приміщенні.

(На полі: Порядок, част. 2, про невідкладних суд...)

Пункт 4

Члени того магістрату щодня збираються в 7 годин ранку до 1-ої години опівдні, завжди повинні бути тверезі і, розглядаючи справи, не повинні перешкоджати справі зайвими сторонніми розмовами, а зі страхом Божим і старанністю вершити правосуддя, а якщо хтось із тих урядників прийде, хоч і в призначений час, в суд п'яним і нездатним нормально міркувати, такому наказати покинути ратушу, на перший раз, а вдруге, якщо таке з ним трапиться, з допомогою ратушних служителів видворити його, щоб не заважав нормальному розгляду справ, а втретє – покарати його арештом і грошовим штрафом, після розгляду; якщо ж і четвертий раз хтось із них показався в суді в такому вигляді, того від його чину відсторонити; в іншому ж усьому тому цивільному суду поступати, як в артикулах 7-го і 8-го розділів показано.

(На полі: Порядок, част. 2, про виложений суд...)

Пункт 5

Якщо хтось буде незадоволений рішенням суду магістратського і міського (ратушного), вважаючи його несправедливим і образливим, тому вільно подати апеляцію в належний вищий суд, а як це здійснюється, описано у відповідному артикулі 8-го розділу.

(На полі: Зерцала Саксон, під словом апеляція...)

Чи можливо була волокита в судах?

Вимоги дотримуватися дисципліни і моральних норм посадовцем.

Порядок подання апеляцій

<p style="text-align: center;">Пункт 6</p> <p>Якщо ж комусь із магістратських і ратушних урядників або міщан буде нанесена образа з боку вїйта або інших урядників, то треба вимагати сатисфакції від вїйта, як головного над іншими урядниками і непідкомандного члена, в вищому суді, де його мають судити, а інших урядників (за таку ж провину) судити там же, в магістраті або в ратуші; за нанесену йому образу від когось вїйт сам або через свого повіреного в тому ж магістраті або ратуші має шукати справедливості, тільки тоді в суді йому на своєму місці не сидіти і своєї справи не судити, а інші магістратські і ратушні особи ту справу по істинній совісті і по праву розглянути і вирішити.</p> <p><i>(На полі: Зерцала Саксон. під словом декрет норм. 12)</i></p>	<p>Порядок покарання за нанесення образи урядовцем.</p>
---	---

Тема 3. РЕФОРМИ 60 – 70-х рр. ХІХ ст.

В даній темі розглядаються правові основи здійснення реформ в Російській імперії, які мали впровадити новий, буржуазний лад. Тоді під владою Російської імперії знаходилися українські землі, що складали в ній 9 губерній: Київську, Волинську, Подільську, Харківську, Чернігівську, Полтавську, Катеринославську, Херсонську, Таврійську. (Зауважимо, що західноукраїнські землі – Східна Галичина, Північна Буковина і Закарпаття – знаходилися під владою Австрії та Угорщини, від 1867 р – дуалістичної Австро-Угорської імперії). Особливістю правових актів даної теми є те, що вони мали загальнодержавну дію. Реформи в часі розтягнулися на півтора десятки років і охоплювали всі сфери життя суспільства.

Тут у витягах наведено лише 5 документів, які переважно відносяться до змін суду і судочинства. А для загального уявлення про характер реформ вміщено царський Маніфест від 19 лютого 1861 р. про скасування кріпосного права та Положення про Земства від 1 січня 1864 р.

Текст	Примітка
<p style="text-align: center;">1. ЦАРСЬКИЙ МАНІФЕСТ 19 ЛЮТОГО 1861 р. ПРО СКАСУВАННЯ КРІПОСНОГО ПРАВА (Витяги)</p> <p>....Вникаючи в становище звань і станів у державі, ми побачили, що державне законодавство, упорядковуючи вищий і середній стан, визначаючи їх обов'язки, права та переваги, не досягло рівномірної дії по відношенню до людей кріпосних, так названих тому, що вони почасти старими законами, почасти звичаєм спадково закріплені під владою поміщиків, на яких разом з тим лежить обов'язок влаштовувати їхній добробут. Права поміщиків донині були широкі і чітко не визначені законом, місце якого заступали перекази, звичаї та добра воля поміщиків.</p> <p>...В силу зазначених нових положень, кріпосні люди одержать свого часу повні права вільних сільських обивателів.</p> <p>Поміщики, зберігаючи право власності на всі належні їм землі, надають селянам за встановлені повинності в постійне користування присадибну їх осілість і крім того для забезпечення їх побуту і виконання обов'язків перед урядом визначену в «положеннях» кількість орної землі та інших угідь. Користуючись цим земельним наділом, селяни за це зобов'язані виконувати на користь поміщиків визначені в положенні повинності. В цьому стані, який є перехідним, селяни іменуються «тимчасовозобов'язаними».</p> <p>Разом з тим їм надається право викуповувати їх присадибну осілість, а за згодою поміщиків вони можуть набувати у власність польові землі та інші угіддя, відведені їм у постійне користування. З таким набуттям у власність відповідної кількості землі селяни звільняються від обов'язків до поміщиків по викупленій землі й переходять у міцний стан вільних селян-власників.</p>	<p>З'ясуйте, коли було запроваджено кріпосне право в українських губерніях Правобережжя, Лівобережжя і Півдня?</p> <p>обивателі – жителі</p> <p>Якими були норми наділів землі селянам і викупні ціни за них?</p>

<p>Особливим положенням про дворових людей визначається для них перехідний стан для пристосування до їх занять і потреб; по закінченні дворічного терміну з дня видання цього положення вони отримають повне звільнення і термінові пільги.</p> <p>...Для правильного досягнення цього Ми визнали за благо повеліти:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Відкрити в кожній губернії в селянських справах присутствіє, якому доручається вище управління справами селянських громад, утворених на поміщицьких землях. 2. Для розгляду на місцях непорозумінь і спорів, що можуть виникнути при виконанні нових положень, призначити в повітах мирових посередників і утворити з них повітові мирові з'їзди. 3. Потім утворити в поміщицьких маєтках мирові управління, з метою чого, залишаючи сільські громади в їх нинішньому стані, відкрити у великих поселеннях волосні управління, а малі сільські громади з'єднати в одне волосне управління. 4. Скласти, перевірити і затвердити для кожної сільської громади або маєтку статутну грамоту, в якій буде вираховано на основі місцевого положення кількість наданої селянам у постійне користування землі і розмір повинності на користь поміщика за надану їм землю та інші від нього вигоди. 5. Ці статутні грамоти вводити в дію по мірі затвердження їх для кожного маєтку, а остаточно по усіх маєтках ввести в дію протягом двох років з дня видання цього маніфесту. 6. До закінчення цього терміну селянам і дворовим людям перебувати в попередній покорі поміщикам і бездоганно виконувати їх звичні обов'язки. 	<p>Хто такі «дворові люди»?</p> <p>Створення селянського самоврядування</p> <p>волосні управління</p> <p>З'ясуйте, що означає «місцеве положення»? В чому полягала їх специфіка в різних губерніях України?</p>
--	---

<p>7. Поміщикам зберігати нагляд за порядком в їх маєтках з правом суду і розправи, до утворення волостей і відкриття волосних судів.</p> <p>...Для найзручнішого приведення в дію тих угод між власниками і селянами, які будуть набувати у власність разом з садибами і польові угіддя, від уряду буде надано допомогу на основі особливих правил видачею позик і переведенням боргів, які лежать на маєтках.</p> <p>2. ПОЛОЖЕННЯ ПРО ЗЕМСТВА від 1 січня 1864 р.</p> <p>(Витяги)</p> <p>1. Для завідування справами, що стосуються місцевих господарських вигод і потреб кожної губернії і кожного повіту, утворюються губернські і земські установи, склад і порядок дії яких визначаються цим Положенням.</p> <p>7. Земські установи в постановах і розпорядженнях своїх не можуть виходити за межі визначених їм справ; тому вони не втручаються в справи, що належать до кола дії урядових, станових і громадських властей та установ. Будь-яке рішення їх, всупереч цьому ухвалене, визнається недійсним.</p> <p>9. Начальник губернії має право припинити виконання будь-якої постанови земських установ, яка суперечить законам або загальнодержавним вигодами... Міністр внутрішніх справ, з свого боку, в період між двома засіданнями земського зібрання може припинити постанову, яка суперечить законам або державним вигодам, оповіщаючи про це зібранню в перший призначений для його засідань час.</p> <p>13. Повітовими земськими установами є: повітове земське зібрання і повітова земська управа.</p>	<p>Мета створення земств.</p> <p>Компетенція</p> <p>Земства – виборні органи місцевого самоврядування</p>
--	---

<p>14. Повітове земське зібрання складається із земських гласних, що обираються:</p> <p>а) землевласниками повіту; б) міськими громадами; в) сільськими громадами.</p> <p>23. У виборчому зібранні повітових землевласників мають право голосу:</p> <p>а) особи, які володіють площею землі, визначеною для того повіту в розпису, що додається;</p> <p>б) особи, які володіють у повіті нерухомим майном вартістю не менше 15 тис. карб., а також володіють у повіті промисловим або господарським закладом не нижче тієї ж капітальної цінності, або мають річний оборот виробництва не менше 6-ти тисяч карб.;</p> <p>в) призначені на підставі ст. 18 -- 21 повірені від приватних власників, а також від різних установ, громад, компаній і товариств, що володіють у повіті площею землі або майном, зазначеними у двох попередніх пунктах а) і б) цієї статті, які не досягають встановленого у першому пункті цієї статті розміру, але становлять не менше двадцятої частини вище згаданої;</p> <p>г) уповноважені від кількох землевласників, а також від різних установ, компаній і товариств, що володіють у повіті площею землі, яка не досягає встановленого в першому пункті цієї статті розміру, але становить не менше двадцятої частини вище згаданої;</p> <p>д) уповноважені від священослужителів, що володіють у повіті церковною землею у розмірі, встановленому в 462 – 465 ст. Зводу законів;</p> <p>28. У міських виборчих зібраннях беруть участь: а) особи, що мають купецькі свідоцтва; б) власники фабрик і інших промислових або торгових підприємств, що знаходяться на міській землі і річний оборот виробництва яких становить не менше 6-ти тисяч карб.; в) особи, що володіють на міській землі нерухомою власністю, яка оцінена для збирання податку в міських поселеннях, що</p>	<p>право голосу</p>
--	---------------------

мають понад 10 тис. жителів, не менше 3-х тис. карб. і в усіх інших міських поселеннях – не менше – 500 карб.; г) призначені на підставі ст. 18 – 21 повірені від приватних власників, а також від різних установ, товариств, компаній і громад, що володіють закладами або майном, зазначеним в пунктах б) і в) цієї статті.

30. Зібрання для обрання повітових гласних від сільських громад утворюються з виборщиків, призначених волосними сходами зі свого середовища. Цих виборщиків повинно бути не більше третини загального числа осіб, що мають право згідно з законом брати участь у волосному сході з тим, щоб від кожної сільської громади було серед виборщиків не менше одного представника.

43. У повітовому земському зібранні головує повітовий предводитель дворянства.

46. Повітова земська управа складається з голови і двох членів, обраних на 3 роки повітовим земським зібранням з числа осіб, які в ньому беруть участь. Зібрання можуть, якщо вважатимуть за потрібне, збільшити число обраних членів управи до шести.

48. Обраний земським зібранням голова повітової управи (ст.46) затверджується на цій посаді губернатором. В разі відсутності голови його місце заступає один з членів управи, також із затвердженням начальником губернії.

50. Губернськими земськими установами є губернське земське зібрання і губернська земська управа.

51. Губернське земське зібрання складається з гласних, обраних повітовими земськими зібраннями на три роки.

53. У губернському земському зібранні у випадках, коли государеві імператору не бажано буде призначати для головування у вище згаданому окрему особу, головує губернський предводитель дворянства.

Повітове земство

Губернське земство

54. Губернська земська управа складається з голови і шести членів, що обираються на 3 роки губернським земським зібранням зі свого середовища... Обраний земським зібранням голова губернської управи затверджується на посаді міністром внутрішніх справ.

У разі відсутності голови місце його заступає один з членів управи, також із затвердженням міністром внутрішніх справ.

3. СУДОВИЙ СТАТУТ 1864 р.

(Витяги)

1. Судова влада належить мировим суддям, з'їздам мирових суддів, окружним судам, судовим палатам і Правлячому Сенату як верховному касаційному судові.

7. Для визначення в карних справах вини або невинуватості підсудних до складу судових місць у випадках, зазначених у статуті карного судочинства, залучаються присяжні засідателів.

19. Мировими суддями можуть бути обрані ті з місцевих жителів, які: по-перше, мають не менше 25 років; по-друге, здобули освіту у вищих або середніх навчальних закладах або склали належний іспит, або прослужили не менше трьох років на таких посадах, при виконанні яких могли набути практичних знань у розгляді судових справ, і, по-третє, якщо до того вони самі або їх батьки, або ж дружини володіють хоча б у різних місцях загальної площі землі вдвоє проти тої, яку визначено для безпосередньої участі в обранні гласних до повітових земських зборів, ... або іншим нерухомим майном вартістю не менше 15 тис. карб., і в містах – нерухомою власністю, оціненою для стягнення податків, в столицях – не менше 6 тис., а в інших містах – не менше 3 тис. карб.

23. Мирові судді, як почесні, так і дільничні, обираються на три роки.

Мережа судів

Введення інституту присяжних засідателів

24. Вибори мирових суддів проводяться на повітових земських зборах.

40. У столичних містах Петербурзі і Москві обов'язки повітових земських зборів на виборах мирових суддів покладаються на загальні міські думи.

81. Присяжні засідателі обираються з місцевих жителів усіх станів: по-перше, з тих, які перебувають в російському підданстві; по-друге, з тих, кому не менше 25 років; по-третє, хто проживає не менше двох років у тому повіті, де відбуваються вибори присяжних засідателів.

84. До загальних списків присяжних засідателів вносяться:

1) почесні мирові судді;

2) всі, хто перебуває на державній цивільній службі, за визначенням від уряду на посаді 5-го і нижчих класів, крім:

а) чинів судових місць, дільничних мирових суддів, обер-секретарів і секретарів судових установ, судових приставів і нотаріусів; б) осіб прокурорського нагляду при судових установах; в) віце-губернаторів; г) чиновників, які обіймають посади скарбників, а також лісників казенних лісів; д) чиновників поліції взагалі;

3) усі, хто перебуває на місцевій службі по виборах дворянського і міських товариств, крім міських голів;

4) селяни, обрані черговими судьями волосних судів або совісних волосних і сільських розправ та рівних з ними сільських судів, а також ті, що бездоганно працюють не менше ніж три роки на посадах волосних старшин, голів, сільських старості або інших відповідних цим посадам у громадському управлінні сільських жителів різних категорій або були церковними старостами;

5) усі інші особи, що володіють землею в розмірі не менше ста десятин або іншим

нерухомим майном вартістю в столицях – не менше 2 тис. карб., у губернських містах і градоначальствах – не менше тисячі, а в інших – не менше 500 карб., або ж одержують платню чи прибуток від свого капіталу, заняття, ремесла або промислу в столицях не менше 500, а в інших місцях – не менше 200 карб. на рік.

85. Не підлягають включенню до списків присяжних засідателів:

а) священослужителі і монахи;

б) усі військові чини, що перебувають на дійсній військово-сухопутній або морській службі, а також ті з цивільних чиновників, які знаходяться при військах або служать по військово-судній частині у військовому і морському відомствах;

в) учителі народних шкіл.

86. До списків присяжних засідателів не можуть також бути внесені ті, хто служить у приватних осіб.

4. СТАТУТ КАРНОГО СУДОЧИНСТВА 1864 р.

(Витяги)

1. Ніхто не може бути покараний за злочин або провину, що підлягають віданню судових установ, не будучи засудженим до покарання вироком відповідного суду, який набрав законної сили.

6. Вирок ухвалюється не інакше, як після перевірки і доповнення в засіданні суду доказів, виявлених попереднім слідством.

7. Засідання, крім випадків, зазначених у законі, відбуваються прилюдно.

8. Теорія доказів, що ґрунтується тільки на їх формальності, скасовується. Правила про силу судових доказів повинні бути тільки керівництвом при визначенні вини чи невинуватості підсудних на підставі внутрішнього переконання суддів, яке ґрунтується на сукупності обставин, виявлених при проведенні слідства та суду.

9. Вирок може тільки засудити або виправдати підсудного. Залишення в підозрі не допускається.

10. У справах про злочини та провини, які тягнуть за собою покарання, пов'язані з позбавленням всіх громадянських прав або із втратою всіх чи деяких особливих прав і переваг, визначення вини чи невинуватості підсудних надається особливим присяжним засідателям. Це правило не поширюється на справи про злочини державні.

17. Різниця підсудності за станом скасовується.

204. Справи про державні злочини підсудні судовим палатам або верховному карному судові, а справи у злочинах службових розглядаються окружними судами, судовими палатами, касаційним департаментом Сенату або верховним карним судом в порядку, визначеному в III книзі цього Статуту.

1051. Для суду в справах про державні злочини до членів карного департаменту судової палати приєднуються: а) губернський предводитель дворянства тієї губернії, де заведено палату; б) один з повітових предводителів дворянства, що перебувають в окрузі місцевого окружного суду; в) один з міських голів або старшин місцевого повіту.

5. СТАТУТ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА 1864 р.

(Витяги)

1. Всі суперечки про права цивільні підлягають вирішенню судовими установами.
2. Приватні особи чи об'єднання, права яких будуть порушені розпорядженням урядових осіб, можуть подати до суду позов про поновлення порушених прав, але такий позов не зупиняє виконання рішення урядової особи до прийняття рішення суду.

<p>4. Судові установи можуть розпочати провадження цивільних справ не інакше, як на прохання про це осіб, яких ці справи стосуються. І вирішувати їх не інакше, як після вислуховування пояснень протилежної сторони чи після закінчення визначеного для подання справи терміну.</p> <p>5. Цивільний позов при відшкодуванні збитків або компенсацію шкоди, спричинених злочинними діями або випадково, може бути поданий судді з кримінальних справ або судді з цивільних справ до закінчення терміну давності.</p> <p>9. Усі судові установи зобов'язані вирішувати справу у відповідності із діючими законами, а у випадку їх неповноти, неясності, недоліків або протиріч ґрунтувати рішення на загальному змісті законів.</p> <p>10. Забороняється зупиняти вирішення справи з причини неповноти, неясності, недоліків або протиріч у законі. За порушення цього правила винні притягуються до відповідальності, як за відмову від правосуддя.</p> <p>11. Цивільні справи підлягають вирішенню по суті тільки у двох судових інстанціях.</p> <p>12. Судова справа не може розглядатися по суті у вищій судовій інстанції, якщо вона не була вирішена у нижній.</p> <p>13. При всіх діях судових установ по розгляду цивільних справ за винятком випадків, твердо вказаних у законі, допускається присутність сторін та сторонніх осіб і подання сторонами усних пояснень.</p> <p>14. Сторони мають право присилати замість себе до суду повірених у цій справі, що розглядається у судових установах.</p> <p>18. Позбавлені усіх прав, майна з моменту оголошення їм остаточного судового рішення не можуть захищати у суді ті права, яких вони позбавлені.</p>	<p>Гласність суду</p> <p>Адвокати</p>
--	---------------------------------------

<p>19. За тих, хто знаходиться під опікою, як неповнолітні, так і хворі на душевні та фізичні недуги, відповідають у суді їх батьки або опікуни.</p> <p>20. Особи, які перебувають під опікою за марнотратство, не обмежуються у відповідальності в суді, але зобов'язані повідомити про кожну виникаючу справу до опікунських закладів...</p>	
--	--

Тема 4. ЗАКОНОДАВЧІ АКТИ УКРАЇНИ ЧАСІВ НАЦІОНАЛЬНО-ВІЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ (1917-1920 рр.)
(Витяги)

Документи даної теми відображають боротьбу українського народу за відродження своєї державності. Вони свідчать про розвиток подій і процес утворення Української Народної Республіки, її шлях до проголошення незалежності від Російської імперії. Крім того, в них відображена спроба об'єднання всіх українських земель, які віками перебували в складі інших держав, не тільки в кордонах однієї з них, а в межах держави своєї, незалежної.

Існування багатьох факторів внутрішнього і зовнішнього порядку тоді призвело до поразки УНР і визвольних змагань українського народу взагалі.

Вивчаючи наведені документи, слід звернути увагу на народний, демократичний характер утворення органів влади і управління, на відношення до права власності на землю, на початок і принципи будівництва держави, а також на громадянські і політичні права всіх народів, які тоді проживали в межах України.

Текст	Примітка
<p style="text-align: center;">І. І-й УНІВЕРСАЛ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ (17 червня 1917 року).</p> <p>...Твої, народе, виборні люди заявили свою волю так: Хай буде Україна вільною. Не одділяючись від всієї Росії, не розриваючи з державою Російською, хай народ український на своїй землі має право сам порядкувати своїм життям. Хай порядок і лад на Україні дають вибрані вселюдним, рівним, прямим і таємним</p>	<p>На що були сподівання у законодавця?</p>

голосуванням Всенародні Українські Збори (Сойм).
Всі закони, що повинні дати нам той лад тут у нас,
на Україні, мають право видавати тільки наші
Українські збори.

Ніхто краще наших селян не може знати, як
порядкувати своєю землею. І через те ми хочемо,
щоб після того, як буде одібрано по всій Росії
поміщицькі, казенні, царські, монастирські та інші
землі у власність народів, як буде видано про це
закони на Всеросійському Учредительному
Зібранні, право порядкування нашими
українськими землями, право користуватися ними
належало тільки нам самим, нашим Українським
Зборам (Соймові).

Так сказали виборні люде з усієї Землі
Української.

Сказавши так, вони вибрали з-поміж себе
нас, Українську Центральну Раду, і наказали нам
бути на чолі нашого народу, стояти за його права,
творити новий лад вільної автономної України.

...В городах і тих місцях, де українська
людність живе всуміш з іншими національностями,
приписуємо нашим громадянам негайно прийти до
згоди й порозуміння з демократією тих
національностей і разом з ними приступити до
підготовки нового правильного життя.

Центральна Рада покладає надію, що народи
неукраїнські, що живуть на нашій землі, також
дбатимуть про лад та спокій в нашім краю, і в сей
тяжкий час вседержавного безладдя дружно,
одностайно з нами стануть до праці щодо
організації автономної України.

...Народе український! В твоїх руках твоя
доля. В цей трудний час всесвітнього безладдя й
розпаду докажи своєю одностайністю і державним
розумом, що ти, народ робітників, народ
хліборобів, можеш гордо і достойно стати поруч з
кожним організованим, державним народом, як
рівний з рівним...

II. II-й УНІВЕРСАЛ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ (3 липня 1917 року)

Громадяни землі української!

Представники Временного Правительства повідомили нас про ті певні заходи, яких воно має вжити в справі управління на Україні до Учредительного Зібрання. Временне Правительство, стоячи на стороні завойованої революційним народом волі, визнаючи за кожним народом право на самоозначіння і відносячи остаточне встановлення форми його до Учредительного Зібрання, – простягає руку представникам української демократії – Центральній Раді – і закликає, в згоді з ним, творити нове життя України на добро всієї революційної Росії...

Українська Центральна Рада, обрана українським народом через його революційні організації, незабаром поповниться на справедливих основах представниками інших народів, що живуть в Україні, від їх революційних організацій, і тоді стане тим єдиним найвищим органом революційної демократії України, який буде представляти інтереси всієї людності нашого краю.

Поповнена Центральна Рада виділить наново з свого складу окремих відповідальний перед нею орган – Генеральний Секретаріат, – що буде представлений на затвердження Временного Правительства, яко носитель найвищої краєвої влади в Україні

...Вважаючи, що утворення краєвого органу Временного Правительства на Україні забезпечує бажане наближення управління краєм до потреби місцевої людності в можливих до Учредительного Зібрання межах, і визнаючи, що доля всіх народів Росії міцно зв'язана з загальними здобутками революції, ми рішуче ставимося проти замірів

Зверніть увагу на особливості ділової української мови того часу. Згадайте заборону її використання у 1720 р.

Цей Універсал був поступкою Центральної Ради вимозі Тимчасового уряду Росії – почекаати до скликання Установчих Зборів.

Тимчасовий уряд визнав існування Генерального Секретаріату як місцевої влади свого уряду.

самовільного здійснення автономії України до Всеросійського Учредительного Зібрання.

...Оповіщаючи про се громадян України, ми твердо віримо, що українська демократія, яка передала нам своєю волю, разом з революційною демократією всієї Росії та її революційним Правительством прикладе всі свої сили, щоб довести всю державу, і зокрема Україну, до повного торжества революції.

**ІІІ. ТИМЧАСОВА ІНСТРУКЦІЯ
ТИМЧАСОВОГО УРЯДУ ГЕНЕРАЛЬНОМУ
СЕКРЕТАРІАТОВІ УКРАЇНИ
(4 серпня 1917 року)**

1. На час вирішення справ про місцеве урядування Установчими Зборами по справах місцевого врядування Україною вищим органом тимчасового уряду є Генеральний Секретаріат, котрого призначає Тимчасовий уряд за пропозиціями Центральної Ради.

4. Генеральний Секретаріат розглядає, розробляє й подає на затвердження Тимчасового уряду проекти, що стосуються життя краю і його врядування. Проекти ці можуть бути перед поданням їх Тимчасовому уряду внесені на обговорення Центральної Ради.

6. По всіх справах, зазначених в попередній статті, місцева влада краю звертається до Генерального Секретаріату, як і після зносин з Тимчасовим урядом передає його розпорядження і накази місцевій владі.

9. В негайних і настирливих випадках вищі державні установи і відомства сповіщають про свої накази місцеву владу безпосередньо, сповіщаючи одночасно про ці накази Секретаріат.

Визнання Генерального
Секретаріату як
законної влади

IV. III УНІВЕРСАЛ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ (7 листопада 1917 р.)

Народе український і всі народи України!

Тяжка й трудна година впала на землю Російської Республіки. На півночі в столицях іде межусобна й кривава боротьба. Центрального Правительства нема й по державі шириться безвластя, безлад і руїна.

Наш край так само в небезпеці. Без власті дужої, єдиної, народної Україна також може впасти в безодню усобиці, різні, занепаду,

Народе український! Ти, разом з братніми народами України, поставив нас берегти права, здобуті боротьбою, творити лад і будувати все життя на нашій землі. І ми, Українська Центральна Рада, твоєю волею, в ім'я творення ладу в країні, в ім'я рятування всієї Росії, сповіщаємо:

Однині Україна стає Українською Народною Республікою..

Не відділяючись від республіки Російської і зберігаючи єдність її, ми твердо станемо на нашій землі, щоб силами нашими допомогти всій Росії, щоб уся Республіка Російська стала федерацією рівних і вільних народів.

До Установчих Зборів України вся власть творити лад на землях наших, давати закони й правити належить нам, Українській Центральній Раді, і нашому правительству – Генеральному Секретаріатові України...

Всіх же громадян сих земель оповіщаємо:

Однині на території Української Народної Республіки існує право власності на землі поміщицькі та інші землі нетрудових хазяйств сільськогосподарського значення, а також на удільні, кабінетські та церковні землі – касується.

...На території Народної Республіки України від сьогоднішнього дня встановлюється по всіх підприємствах вісім годин праці.

З історії згадайте, що більшовики узурпували владу і розігнали законно скликані Установчі Збори, які мали визначити подальший устрій Російської республіки, проголошеної після повалення самодержавства.

Ці події змусили Центральну Раду діяти рішучіше для захисту демократії і державності України.

...Суд на Україні повинен бути справедливий, відповідний духові народу.

З тою метою приписуємо Генеральному Секретарству судових справ зробити всі заходи, щоб впорядкувати судівництво і привести його до згоди з правними поняттями народу.

Генеральному Секретарству Внутрішніх Справ приписуємо:

Вжити всіх заходів до закріплення й поширення прав місцевого самоврядування, що являються органами найвищої адміністративної влади на місцях, і до встановлення найтіснішого зв'язку й співробітництва його з органами революційної демократії, що має бути найкращою основою вільного демократичного життя.

Так само в Українській Народній Республіці має бути забезпечено всі свободи, здобуті всеросійською революцією: свободу слова, друку, віри, зібрань, союзів, страйків, недоторканності особи і мешкання, право і можливість вживання місцевих мов у зносинах з усіма установами.

...Днем виборів до Українських Установчих Зборів призначено а 27 грудня 1917 року, а днем скликання їх – 9 січня 1918 року.

V. IV УНІВЕРСАЛ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ (9 січня 1918 р.)

...Чотири роки лютої війни знесли наш край і людність. Фабрики товарів не виробляють. Заводи спиняються. Залізниці розхитані. Гроші в ціні падають. Хліба зменшується. Насуває голод. По краю розплодилися юрби грабіжників і злодіїв, особливо, коли з фронту посунуло військо, зчинивши криваву різню, заколот і руїну на нашій землі.

Через усе це не могли відбутися вибори в Українські Установчі Збори в приписаний нашим попереднім Універсалом час...

А тим часом петроградське правительство народних комісарів, щоб привернути під свою владу вільну Українську Республіку, оповістило війну Україні і надсилає на наші землі своє військо, красногвардійців-більшовиків, які грабують хліб у наших селян і без всякої плати вивозять його в Росію, не жаліючи навіть зерна, наготовленого на засів, вбивають неповинних людей і сіють скрізь безладдя, злодіяцтво, безчинство.

Ми, Українська Центральна Рада, зробили всі заходи, щоб не допустити братовбивчої війни двох сусідніх народів, але петроградське правительство не пішло нам назустріч і веде далі криваву боротьбу з нашим народом і Республікою.

Крім того те саме петроградське правительство народних комісарів починає затягувати мир і кличе на нову війну, називаючи її до того ще “священною”. Знов поллється кров, знов нещасний трудовий народ повинен класти своє життя.

Ми, Українська Центральна Рада, обрана з’їздами селян, робітників і солдатів України, на те пристати ніяк не можемо, ніяких війн піддержувати не будемо, бо український народ хоче миру і мир демократичний повинен бути якнайшвидше...

Однині Українська Народна Республіка стає самостійною, ні від кого не залежно, вільною, суверенною державою українського народу.

...Власть в ній буде належати тільки народові України, іменем якого, поки зберуться Українські Установчі Збори, будемо правити ми, Українська Центральна Рада, представництво робочого народу – селян, робітників і солдатів, та наш виконавчий орган, який однині матиме назву Рада Народних Міністрів.

...Всі ж демократичні свободи, проголошені 3-м Універсалом, Українська Центральна Рада підтверджує і зокрема проголошує: в самостійній

Українській Народній Республіці нації
користуватимуться правом національно-
персональної автономії, признаним за ними
Законом 9 січня...

**VI. ГРАМОТА ГЕТЬМАНА
П.СКОРОПАДСЬКОГО ДО УКРАЇНСЬКОГО
НАРОДУ (29 квітня 1918 року)**

...Цією грамотою я оголошую себе Гетьманом всієї України. Управління Україною буде проводитися через посередництво призначеного мною Кабінету Міністрів і на остаточнім обґрунтуванні нижче долучених до цього законів про тимчасовий державний устрій України.

Центральна і Мала Рада, а також всі земельні комітети з нинішнього дня розпускаються. Всі міністри і товариші звільняються.

...В найближчий час буде видано закон, установляючий новий порядок виборів до Українського Сойму. До цього я буду твердо стояти на сторожі порядку і законності в Українській Державі, буду домагатися негайного виконання всіх державних розпоряджень і буду підтримувати авторитет влади, не спиняючись ні перед якими самими крайніми мірами.

Права приватної власності – як фундаменту культури і цивілізації, відбудовуються в повній мірі, а всі розпорядження бувшого Українського уряду, а рівно Тимчасового уряду російського, відміняються і касуються. Відбувається повна свобода по зробленню купчих по купівлі-продажі землі...

Товариші – заступники

**VII. ТИМЧАСОВИЙ ОСНОВНИЙ ЗАКОН
ПРО ДЕРЖАВНУ САМОСТІЙНІСТЬ
ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ
РЕСПУБЛІКИ (13 листопада 1918 р.)**

Артикул I. Назва.

Держава, проголошена на підставі права самовизначення народів Українською Національною Радою у Львові дня 19 жовтня 1918 року, обнімаючи весь простір бувшої Австро-Угорської монархії, заселений переважно українцями, має назву Західно-Українська Народна Республіка.

Артикул IV. Державне заступництво.

Права влади іменем Західно-Української Народної Республіки виконує весь її народ через своє заступництво (представництво), вибране на основі загального, рівного, безпосереднього, тайного і пропорціонального права голосування без різниці статі. На цій основі мають бути вибрані Установчі Збори Західно-Української Народної Республіки. До часу зібрання Установчих Зборів виконує всю владу Українська Національна Рада і Державний Секретаріат.

Артикул V. Герб і прапор.

Гербом Західно-Української Народної Республіки є Золотий Лев на синім полі, обернений у свою праву сторону. Державна печатка має довкола гербу напис "Західно-Українська Народна Республіка".

**VIII. УНІВЕРСАЛ ДИРЕКТОРІЇ УНР
У ЗВ'ЯЗКУ З АКТОМ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ
(22 січня 1919 року в Києві)**

Іменем Української Народної Республіки
Директорія оповіщає народ український про велику
подію в історії землі нашої української.

3-го січня 1919 року в м. Станіславові*
Українська Національна Рада Західної Української
Народної Республіки, як виразник волі всіх
українців бувшої Австро-Угорської імперії і як
найвищий її законодавчий чинник, торжественно
проголосила злуку Західної Української Народної
Республіки з Наддніпрянською Народною
Республікою – в одноцільну, суверенну Народну
Республіку.

Вітаючи з великою радістю цей історичний
крок західних братів наших, Директорія
Української Народної Республіки ухвалила тую
злуку прийняти і здійснити на умовах, які зазначені
в постанові Західної Української Народної
Республіки від 3-го січня 1919 року.

Однині воєдино зливаються століттями
одірвані одна від одної частини єдиної України --
Західно-Українська Народна Республіка (Галичина,
Буковина, Угорська Русь) і Наддніпрянська Велика
Україна.

Здійснились віковічні мрії, якими жили і за
які вмирали кращі сини України.

Однині є єдина незалежна Українська
Народна Республіка.

Однині народ український, визволений
могутнім поривом своїх власних сил, має змогу
об'єднаними дружніми зусиллями всіх своїх синів
будувати нероздільну, самостійну Державу
Українську на благо і щастя всього її трудового
люду.

* нині Івано-Франківськ

Швидько Ганна Кирилівна

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ
З ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ»

Методичні рекомендації
для студентів II курсу юридичного факультету

Видано в редакції автора.

Комп'ютерна верстка – П.О. Чорнобай.

Підписано до друку 20.06.2017. Формат 30x42/4.
Папір офсетний. Ризографія. Ум. друк. арк. 2,2.
Обл.-вид. арк. 2,2. Тираж 25 пр. Зам. №

Державний ВНЗ «Національний гірничий університет»
49005, м. Дніпро, просп. Д. Яворницького, 19